

CİHANIN BÜYÜK MESELELERİ: ŞARK-GARP MÜCADELESİ*

BIG ISSUES OF THE WORLD: EAST-WEAST RIVALRY

ZEKİ MES'UD

YAY. HAZ.: ADEM EFE**

Avrupa'nın son zamanlar edebiyat-ı ictimâiyye ve siyâsiyyesinde sık sık bir şark-garb, daha doğrusu Avrupa-Asya ihtilafından bahsedilmektedir. Çin vukûatı ve Çin milliyetperverliğinin karîp zaferi Bütün Avrupa mütefekkirlerinin nazarını Asya kıtası üzerine tevcih etmiştir. Kimi Asya ile Avrupa arasındaki din ihtilafından, kimi medeniyet esaslarının ayrılığından istikbâl için mühim neticeler çıkarmakta ve herhalde Avrupa'nın âtîsine dâir endişeli mülahazalar serdolonmaktadır. Avrupa-Asya bahsi gerek yevmî matbuât ve gerek siyasî ve ilmî büyük mecmualar sütûnlarında tedkîk ve mütalaası en cazip bir aktüelite olarak mühim bir mevki' tutmaktadır. Vakıa bu mevzû' yeni bir şey değildir. Avrupa ihtihâsâtının azami kesâfet kesbederek yeni yeni mahrecler aramaya başlaması ve bunun neticesinde emperyalizm siyasetinin eski ve büyük bir takım milletleri istismâra çalışması, makine medeniyetinin gayr i kâbil-i ictimâb olarak Avrupa'da ictimâî ve ahlâkî bazı mihraklar tevlid etmiş ve Avrupa medeniyetinin şark milletleri ile temâsinin, onların efkârında batı dahi olsa bir uyanıklık vücuda getirmesi ... gibi âmiller Avrupa muvâcehesinde yer almasında bir Asya meselesinin hudûsuna ve Avrupa medeniyetinin bir zaman sonra içinden ve dışından girilerek mahkum-ı inkırâz bulunduğu öteden beri birer alâmet telakki edilmekteydi. Alman İmparatoru İkinci Vilhelm, daha Harb-i Umumi'den evvel, Almanya'nın en kudretli ve miknetli bir zamanda sarı ırk tehlikesine işaret etmiş ve ihtimal bununla beyaz ırkın Alman hegemonyası altında

* Bu yazı, Zeki Mes'ud'un, Hayat, 2. Cild, S: 30, 23 Haziran 1927 Ankara, adlı derginin 66-68 sayfaları arasında yayınlanan yazısından oluşmuştur. Hayat dergisi 2 Aralık 1926'dan 30 Aralık 1929'a kadar çıkmıştır. Haftalık olan dergi, her sayısı yirmi büyük sayfa ve altı cilt tutan 146 sayılık bir eserdir. İlk iki yıl Osmanlı Türkçesiyle yayımlanmış olan dergi, Latin harflerinin kabul edilmesi üzerine 1929 Ağustos'undan itibaren ara ara 29 Kasım'dan itibaren de tamamen günümüz harfleriyle basılmıştır.

** Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ittihadını istihdaf ilmişti. Alman âlimlerinden Martin Buber, şarkın, kendi ruh ve tarz-ı tefekkürü ile başlı başına kuvvetli bir âlem teşkil ettiğini izah ile Avrupa medeniyetinin ve bi'n-netice Avrupa hâkimiyetinin âtîsi hakkında zihinlere şübhe ilkâ etmişti. Bununla beraber, kuvvetine mağrur olan Avrupa, bilhassa yirminci asrın bidayetinde Çin imparatorluğuna karşı temin ettiği müttehîd cephe ve kolay zaferden sonra bir Asya Avrupa meselesinin mevcudiyetinden haberdar değilmiş gibi haris ve müsterih istismar siyasetine devam ediyordu.

Asya'dan, Avrupa'nın gözünü açan ilk darbe 1905'te sadır olmuştur. Bir Avrupa devletinin ittifakını temin eden ve Avrupa tekniği ile tecehhüz eyleyen Japonya, Çin'deki Rus istilasına mani olmuştur. Bu keyfiyet Avrupalılara göstermişti ki artık Asya'da Asya işleri için rey ve fikrine müracaat edilmesi lazım gelen Asya bir devlet vardır. Ancak bu nev' devletlerin taaddüt edeceğini ve Avrupa emperyalizmi ile zamanın bu hususa matuf olarak çalışmakta bulunduğu pek hatırlarına getirmiyorlardı. Avrupa tesânüdü, Avrupa tekniği bu ciheti ihmal ettirecek derecede mağrur ne hodbindi. Harb-i Umumi ve neticesi Avrupa'nın biraz daha gözünü açtı. Fakat Avrupa'nın mukadderatına Harb-i Umumi nihayetinde hâkim olan devletler menfaatlerini ihmal etmekten hâlî kaldılar. Muvakkat bir hâkimiyet-i mutlakının esir-i zevki olarak nizâm-ı âlemi kendi geçici menfaatlerine göre dar bir zihniyet taht-ı te'sirinde korumak istediler. Yalnız Asya'ya taalluk eden sukût-ı hayalleri görelim. Almanya'ya karşı ittifakı temin edilen Çin'e yapılan vaadler tutulmadı, Çin'in muazzam bedeninde birer yara gibi ızdırâb veren her çeşit ecnebi imtiyazları ibkâ edildi. İctimâî sistemini değiştiren Rusya'ya karşı yapılan tazyik hareketleri onu Avrupa zümresinden ayırıp daha ziyade Asya zümresine yaklaştırdı. İlk zamanlardaki Rus inhilâli üzerine büyük bir rakibden kurtulduğunu zanneden Britanya İmparatorluğu'nun Japonya ittifakına lüzum kalmadığına tahmin etti. Ve Amerika'ya hoş görünmek için Japonya'yı darıltmakta beis görmedi. Filipin'e, Hindistan'a yapılan vaadler unutuldu. Anadolu'ya Yunanlılar musallat edildi. Sanki Asya sahipsiz bir toprakmış gibi Avrupa'da kaynaşan ve her gün keyfiyeti artan hayat ihmal edilerek yeni nizam te'sis edilmeye çalışılmışdı. Devlet adamlarının hatalarını milletler öderler. Avrupa milletleri tehlikeyi hissetmişlerdir, neticelerini araştırmakla meşguldürler.

Avrupa mütefekkirlerine göre bir Asya-Avrupa yahut şark-garb meselesi en eski zamanlardan beri mevcut bulunmaktadır. İlk mütemeddin beşeriyetin beşiği Asya olmasına rağmen buradan Avrupa kıtasına yayılan kavimler

ile asıl burada kalanlar arasında devir devir zihniyet ve medeniyet farkları hâsıl olmuş ve bu farklar mütekâbil çarpışmalara, hücum ve istilaları sebebiyet vermiştir. Kim bilir belki de beşeriyetin büyük mefkûresi olan medeniyet birliği ihtimal ve büyük insaniyet kitlelerinin medd ü cezrinden doğacaktır. Kable'l-milat İskender-i Kübra İmparatorluğu ile İran hükümdarlığının mücadelesi bir nevi Avrupa-Asya ihtilafı idi. Muvakkat bir zaman için Avrupa gâlib gelmiş ve nüfuz ve tesiri Çin hududlarına kadar yayılmıştı. Sonraları Avrupa'ya karşı Asya akvâmının hücum ve istilalarına şâhid oluyoruz. İslamiyet'in süratle intişarı Avrupa için yeni bir tehlike addolunmuştur. Avrupalılar bu tehlikenin ancak İslam ordularının Puvatya önlerinde Şarl Martel tarafından mağlup edilmesiyle zâil olduğu kanaatindedirler.

İstanbul'un Türkler tarafından fethi ve cenûbî Avrupa'nın istilası bir şark-garb meselesi uyandırmıştı. Nihayet Viyana hezimetini Avrupalılara nefes aldırdı. O vakitten itibaren garb şarka karşı hâkim bir mevki' almağa başladı. Avrupa devletleri diğer kıtalarıyla beraber, Asya kıtasında da isti'mar siyasetine girmiş verdiler. Şarkın incisi olan Hindistan Avrupalıların hırs ve tamah nazarlarına en ziyade celbeden bir kıtaydı. 1757'de İngiliz generali Lord Glive, Plasaey'deki muzafferiyeti Hindistan'da son müstakil devlet olan Moğol hükümetine nihayet veriyor ve İngilizlerin yani Avrupalı milletlerin Hindistan İmparatorluğu'nu tesis ediyordu. Avrupa'nın gittikçe artan şevket-i bahriye ve berriyesiyle beraber İspanyollar, Portekizliler Hollandalılar, İngilizler, Fransızlar, Asya'da geniş topraklarda sâhib oldular. Rusların esasen bir ayağı Asya'daydı. 19. asır nihâyetlerine doğru bu kafilere Amerika ve Almanya'da iştirak etdi. Artık bu defa Avrupa'nın Asya'ya sûret-i kat'iyede hâkim olduğu ve onu kısıvrak bağladığını zannedilebilirdi. Eğer müttehid ve tamamen mütesânid bir Avrupa olsaydı!

Ne Harb-i Umumi'den evvel ve ne de sonra müttehid Bir Avrupa mefhumu tahakkuk edememiştir. Esasen harbden evvel kuvvetli ve samimi olmayan Avrupa tesânüdü, Harb-i Umûmi'den sonra tamamen ortadan kalkmıştır. Bazı Avrupa mütefekkirlerin ikide bir ortaya attıkları Panavrupa fikri daha uzun müddet için bir hayalden başka bir şey olamayacaktır. Bugünkü vaziyette galip zümreye mensub devletlerin arasında bile ihtilaf varken aynı nizam dâhilinde mağlub devletlerin de iştirâkıyla müttehid ve mütesânid bir Avrupa te'sisi mümkün değildir. Lukarno siyâseti nihâyet Avrupa meselelerinden birini, Alman-Fransız ziddiyetine-o da zahiri ve muvakkat olmak üzere-halledebilmiştir. İhtiyar Avrupa'yı parça parça eden âmilleri onu birleşmeye sevkeden esbâbdan bugün için herhalde daha kuvvetlidir.

Diğer kıtalar bilhassa Asya kıtası muvâcchesinde Avrupa cephesi Rusya'da Bolşevizm'in te'sisi ile büyük bir makâsıda rahnedar olmuştur. Avrupa mütefekkirlerinin iddiasına göre Bolşevizm Rusya'nın merkez sıkletini Avrupa'dan Asya'ya nakletmiştir. Çünkü Bolşevizm Avrupa medeniyetinin esasını teşkil eden ve ferdin şahsiyetini mülkiyet hakkını cemiyetin temel taşları olarak kabul eyleyen Roma hukuk sistemine muhâlif bir rejim yaratmıştır. Bu suretle Avrupa'dan uzaklaşarak Asya'ya yaklaşmıştır.¹ Çiçero'nun Moğolistan seferiyle beraber Çinli kıyafetiyle fotoğrafını çıkarmış olması Yeni Rusya'nın Asyaî mahiyetini göstermek itibarıyla şâyân-ı dikkat addedilmektedir.

Şimdi asıl şu mühim mesele karşısında bulunuyoruz: Asya ile Avrupa ihtilafının mahiyetini neyden ibarettir? Zâhir ve âşikâr olan siyasi ihtilafın zımında dini ve içtimai, derin ihtilaf sebepleri de mevcut mudur? Avrupa diplomasisi ekseriya meseleyi iğlak ve cihan efkâr-ı umûmiyyesini kendi lehine imâle için ihtiras emperyalizm siyasetini başka namlar, başka perdeler altında gizlemek tarikini ihtiyar eder. Hakikaten Asya meselesi de, Avrupa'nın istismâr siyasetine mukavemet arzu-yu meşru'undan başka bir mahiyet arz ediyor mu? Bazı Fransız mütefekkirlerine göre Asya ve Avrupa medeniyet ve hayat telakkisi itibarıyla tamamen birbirinden farklı iki âlemdir. Tan gazetesinin fikriyat kısmı muharrirlerinden Gaston Rageot bu ciheti şöyle izah ediyor²: "Bir taraftan Yunan ve Roma ananesi ve diğer taraftan asrî ilim, medeniyetimizin ruh ve esâsını teşkil eder. 'Sanat', hayata ahenk ilave eden, 'hak', cemiyeti tanzim eden, 'ilim', kâinatın kanunlarını keşfeyleyen şey ve gayreti ifade eder. Bizim prensibimiz fikrin doğduğu ve onun icbâr ettiği bir nizama uymaktır. İnsan, zekânın hâkimiyetine ve bütün icâbâtıyla mantığı dünyaya tatbik ettiğine inandığı derecede Avrupalıdır. Hayat kendisine şekil verdiğimiz bir nev' maddedir. Biz, bir Yunan sanatkârının bir Romalı hukukşinâsın, bir âlimin, çirkini güzelleştirmek, haksızlık yerine hakkı ikâme etmek ve nihayet cehalet ve yanlışlık ile teşevvüş ve sefâleti ortadan kaldırmak vasıtalarını bize bahsettiklerine kaniyiz. İnsaniyet kendisinde birtakım emeller ve ihtiyaçlar taşır ki tabiat bunlara muhâsım veya hiç olmazsa yabancıdır. Tabiat ehlileştirilmesi lâzım gelmiş olan vahşi bir hayvandır. Bizim bütün medeniyet tarihimiz işte bu tedrib tarihinden ibarettir... Garbın en esaslı seciyesini tabiata galebe çalmak imanı teşkil eder. O, nikbindir. Çünkü iradenin iktidar, iktidarın da bilgi demek olduğuna kanaati vardır. Hulasa,

1 "Heritage romain et le bolchevisme", *Revue de Monde*, Nisan 1927.

2 "La civilisation occidentale", *Tan*, 19 Ağustos 1925, tarihli nüshası.

bizim için hayat kâbil-i tanzimdir. Bizim hâkimiyetimiz evvel emirde bu dünya üzerindedir.”

Gaston Rageot garb medeniyetinin evsâf-ı mümeyyizesini îzâh ettikten sonra şarkı tasvir ediyor. Kendisini takip edelim: “Şarkın ideali bu dünya işlerinden feragat esâsını ibtinâ eder. Dünyanın rabt-ı emel edilecek bir şeyi yoktur. Fenalık ise gayr-i kabil-i ıslahıdır. Yaşamak hastalığı tedâvi edilemez. Hissetmek bi’z-zaruri vec’ verir. Bununla beraber hissetmeyüb ne yapmalı? Burada zekânın rolü hadd-i aşğarisine tenzil edilmiştir: Hayatı tanzim etmek mevzu-ı bahs olmayub onun kâbil-i tanzim olmadığını anlamak kâfîdir. Saâdetin şekl-i ilahisi ve en ulvi mefkûre, hiçbir şeye girişmemekdir. Nirvana³ acaba bu ziyân ve reng-i ufkun insanlarda tenmiye ettiği uzun can sıkıntısının bir neticesidir. Hind’in mukaddes kitaplarından formüle edilmiş olan bi-dinilik insanîyetin mal-ı müşterekden şarka düşen yegâne hisse olmuşdur. İran şairi Ömer Hayyam gibi hemcinslerine serveri tavsiye etmek teşebbüsünde bulunanlar bile kendilerini münhasıran şarap ve aşka teslîm ederek hummalı bir epikürizmin ümitsizliği içinde bunu yapmışlardır. Şu dünyada yegâne akıllıcasına hareket susamak ihtiyacı haricinde her gün içki-dir. Bu mülâhazatdan sonra muharrir, garb medeniyetinin zaif noktalarına da temâs ediyor. İyi giyinmenin, iyi ısınmanın, iyi aydınlanmanın...hulâsa ilim ve fennin te’min ettiği maddî istirahatın taht-ı tesirinde Avrupalıların Yunan güzelliği, Roma ihmal ettiklerini ve bu suretle maddiyâta lüzumundan fazla ehemmiyet verdiklerini izâh ediyorsa da bundan garb medeniyetinin şark düşünüş ve görünüş tarzlarına terk-i mevki’ etmesi lazım geleceğini söylüyor. Onun fikrinde garb bugün asıl insanı ve maneviyatı az çok ihmâl etmekle beraber şark gibi ona büsbütün hayatı istihkâr etmeği de teklif etmemektedir.

Hayat telakkisinde ve vücûdu iddia edilen bu azim fark acaba nereden tevellüd ediyor? *Tan*’ın fikriyat-ı muharririnin bunu daha ziyade şark ve garbın dini umdeleriyle izaha çalıştığı anlaşılmalıdır. Hıristiyanlığın da birtakım anâsır-ı şarkiye ihtivâ ettiği itirâzına karşı bu dinin garbın taht-ı tesirinde tebdil-i mahiyeti ettiğini ileri sürüyor ve diyor ki “Hıristiyanlığı vâsi’ bir tarzda insanî bir din haline koyan âmîl tabiatımızın yekdiğerine zıt iki temâyülünü te’life muvaffak olmasıdır. Hıristiyanlık şarkdan zühd ve tasavvufu garbdan da nikbinliği istiare etmiştir. Hıristiyanlığın da şarklı gibi hüküm süreceği yerin bu dünya olduğu doğrudur. Ancak Hıristiyan için Yunanlı için olduğu gibi dünya haddi zatında fenâ değildir. Salâh imkânı vardır...”

3 Budizm ve Brahmanizm’de hayat ile kat’ı alaka etmek saadeti.

Dinlerin cemiyet şekillerine ve hayat telakkilerine icrâ tesir ettiği bir hakikat olmakla beraber müessir-i yegâne telakki etmek de mübalağalı bir iddia olur. Dinler de mütekâbilan birçok ictimâî ameller tesiri altında tebdîl-i mahiyet ederler. Nitekim Gaston Rageot da Hıristiyanlığın garbda yeni bir âmil ile tazelandığını, kuvvetlendiğini iddia etmektedir. İctimâî vakıalar yalnız bir esasa bir fikre irca edilecek derecede basit değildirler. Bununla beraber Avrupalılar şark-garb meselesinde ilk evvel din ihtilafını nazar-ı dikkate alırlar. İşte diğer bir Fransız mütefekkeri Andre Soares, 8 Nisan 1927 tarihli Revue des vivants namındaki, mecmuasındaki “L’ombre sur Europe” unvanlı makalesinde hemen aynı tezi müdafaa etmektedir. Bütün mütalaâtının nokta-yı azimeti dinin Avrupa’yla Asya’yı tamamen tefrik ettiği fikridir. İnsanları ayıran ve birleştiren fikirlerden ziyade hislerdir. Din de hissiyat sahasına aittir. Andreu Ares’e göre Asya tabiaten komünisttir. Çünkü proletaryadır. Asya’da şahsiyet ve keyfiyet yoktur. Aded ve kalabalık vardır. Yine onun fikrinde Asya’da ilim ve intikat da yoktur. Bu sebepten bi’t-tabi sanayi de teşekkül edememiştir. Asya’nın Avrupa’ya karşı başkaldırması kemiyetin keyfiyete karşı isyanından başka bir şey değildir. Halbuki adetin ehemmiyeti yoktur. Fikir terk-i mevki’ etmez. Eğer Avrupa ciddi sûrette lâzım gelen tedbiri alırsa Asya’dan korkacak bir şey olmaz. Ancak bunun için irade ve idrak lâzımdır. Andreu Soares, Avrupa mukadderatını idare eden başlardan bu iki şey istiyor. Eğer bu arzusu tahakkuk ederse Avrupa kurtulacaktır, etmezse Avrupa Asya’nın kemiyeti içinde boğulup gidecektir.

Asya zihniyet hayatının hulâsa ettiğimiz bu tarz-ı telakkisi daha ziyade Avrupa’nın gâlibleri zümresine mensûb olup bugünkü nizam-ı cihanın bila teğayyur devamını arzu eden milletlerin mütefekkerlerine ait bir görüşdür. Bu düşünüş ve görüş tarzının menbâ emperyalizm siyasetinin karşılaştığı müşkilâta irca edileceğinden Asya hakkındaki şu mülahazaları tamamen bi- taraf ve afakî addetmek kâbil değildir. Nitekim yine Avrupalı olan ve Avrupa’nın vasat ve şarkında Avrupa’nın istikbaline şekil vermek kudretini hâiz bulunan Alman ve Rus milletine mensûb mütefekkerler daha başka suretle düşünüyorlar ki bu ciheti ve meselenin asıl siyasi cephesini gelecek yazılarımızda tetkik edeceğiz.

Sözlük

<p>âtî: gelecek. batî: yavaş. bila teğayyur: değişmeksizin. gayr i kâbil ictinâb: kaçınılması mümkün olmayan. germ: sıcaklık, kızgınlık. hâlî: boş. ibkâ: devamlı, sürekli kılma. ibtinâ: bir şeyin üzerine bina etme. ictimâî: toplumsal. inkırâz: dağılma. intikat: eleştiri. iğlak: kapalılık. inhilâl: çözülme, çöküş.</p>	<p>kesâfet: yoğunluk menba': kaynak miknet: güç, kuvvet. mütemeddin: medeni. nikbin: bencil. rahnedâr: yaralı. şevket-i bahriye ve berriye: de- niz ve kara büyüklüğü. tebdîl: değiştirme. tedrib: yetiştirim. te'lif: uzlaştırma, birleştirme. tenmiye: büyüme. tesânüd: dayanışma. teşevvüş: karışıklık.</p>
--	---